

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Skaraborgs Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifna

EMBETS - BERÄTTELSE

för åren 1848, 1849 och 1850.

—•••••—

STOCKHOLM, 1853.

B. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Skaraborgs Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifna Embets-berättelse för åren 1848, 1849 och 1850. Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010. Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Skaraborgs Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdånighet afgifna

EMBETS - BERÄTTELSE

för åren 1848, 1849 och 1850.

—•••••

STOCKHOLM, 1853.

B. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§ 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
§ 2. Invånare.....	7.
De vid länshäktet förde journaler utvisa följande förhållande.....	14.
§ 3. Näringarne.....	15.
Jordbrukets.....	15.
Förhållandet i afseende å hemmantal å landet eller arealen af stadsjord, samt utsädet och medelaf- kastningen anses, enligt inkomne uppgifter, för nu ifrågavarande tidrymd hafva varit följande.....	17.
Förhållandet med årsväxten kan, på sätt de afgifna berättelserne närmare utvisa, antagas i allmänhet hafva varit följande.....	18.
Under samma år hafva af Länets deputerade nedannämnde markegångspris blifvit bestämda.....	19.
Ladugårdsskötseln.....	19.
Hästafveln.....	20.
Svinkreatur.....	20.
Förhållandet med bränvins-tillverkningen och afgifterne derför har varit följande.....	20.
Krono-Parker.....	22.
Allmänningar.....	23.
§ 4. Bergsrörelsen.....	24.
Jernbruk.....	25.
§ 5. Binäringar.....	26.
Följande handverkare voro år 1850 på landtbyggden skattskrifne.....	27.
§ 6. Politisk Författning.....	28.
Hemmantalet.....	28.
Statens och allmänna inrättningars egendomar.....	28.
Statsbidrag.....	29.

§ 7. Städer.....	34.
1:o Mariestad.....	34.
2:o Lidköping.....	35.
3:o Skara.....	36.
4:o Sköfde.....	36.
5:o Hjo.....	36.
6:o Fahlköping.....	37.

Tabellbilaga

Tabell för Städerna inom Skaraborgs Län

Tabell för Landet af Skaraborgs Län

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt hänseende inom Skaraborgs Län för åren 1848, 1849 och 1850.

Då den för nämnde Län sednast aflemnade underdåniga berättelsen sträckt sig till slutet af år 1847, kommer, till följd af föreskriften i Eders Kongl. Maj:ts nådiga Cirkulär af den 22 December 1848, den som nu afgifves endast att omfatta förhållandena under förstomförmälde 3:ne år. För vinnande af nödig och anbefalld fullständighet, måste dock tillika upptagas åtskilligt af hvad redan i föregående berättelser finnes anmärkt rörande sådant, som icke är förändring underkastadt.

§ 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Skaraborgs Län begränsas i nordvest af Wenern och dess nordligaste gräns utgöres af Gullspångs-ån, som skiljer Länet ifrån Wermland och under 59°1' nordlig bredd utfaller i nämnde sjö. Dess sydligaste gräns är emot Jönköpings Län och infaller under 57°48'. För öfrigt begränsas detsamma, i nord-öst af Nerike, i öster af Wetteren, samt i sydvest och vester af Elfsborgs Län.

Länet upptager en yta af 75 qvadratmil. Dess längd emellan norr och söder utgör omkring 13 mil, samt bredden emellan öster och vester ifrån 3 till 11 mil.

Förutan dess andelar i Wenern, Wetteren och Skagern, har Länet åtskillige betydliga sjöar, såsom Unden, Wiken, Bottensjön, Örlen, Östen, Lången och Ymsen i Wadsbo, Mullsjön i Kåkind, Stråken i Wartofta, Delttern i Åse samt Hornborga-sjön i Walle och Gudhems härader, äfvensom åtskillige mindre sjöar, synnerligast i Wadsbo och Walle härader. Alla dessa sjöar, utom Länets andelar i de förstnämnda, upptaga en yta af ungefär 3,6 qvadratmil.

Länets kuster emot Wenern, utgörande en sträcka af mer än 22 mil, äro i allmänhet låga och långgrunda. Som nämnde sjös vattenyta är mycket omvexlande och ofta stiger betydligt utöfver den vanliga höjden, inträffar, i följd af berörde förhållande, vid dylika tillfällen stor skada genom då upp-

kommande öfversvämningar. Redan år 1820 anställdes af numera allidne Öfverdirektören Hagström, på Statens bekostnad, undersökning för utredande, huruvida icke sådana åtgärder kunde vidtagas, för reglerande af sjöns vattenyta, hvarigenom nyssnämnde öfversvämningar skulle kunna undvikas, och förslag dertill blef äfven uppgjort; men någon verkställighet deraf har icke följt. Då många af de förhållanden, som på utförbarheten af berörde förslag inverka, under den längre tid, som förflutit sedan detsamma upprättades, undergått betydliga förändringar, har jag, med föranledande jemväl af Länets Hushållnings-Sällskaps derom gjorda begäran, hos Eders Kongl. Majt i underdånighet hemställt, att en förnyad undersökning i omförmälde hänseende måtte i nåder förordnas. Denna fråga är naturligtvis af stor vikt äfven för de 2:ne andra Län, som gränsa intill Wenern. Skulle det åsyftade ändamålet kunna vinnas, hvartill anledning icke saknas, blefve högst betydliga ägorymder odlingsbara eller i öfrigt bragta till nu saknad fruktbarhet.

De betydligaste strömdragen äro: 1:o Gullspångs-ån, som utgör Skagerus utlopp till Wenern, 2:o Tidan, som har sin upprinnelse inom Elfsborgs Län och, sedan den genomlupit Wartofta, Kåkinds och Wadsbo härader på en sträcka af 12 mil, och derunder upptagit åtskilliga mindre vattendrags tillflöden, utfaller i Wenern vid Mariestad; 3:o Lidan, hvilken likaledes kommer ifrån Elfsborgs Län och utgör gränsen emellan Wilske, Skånings och Kiunnefjerdings härader på ena samt Laske, Barne och Källands härader på andra sidan, samt, efter att vid Skofteby hafva upptagit Hornborga-sjöns aflopp, Flian, äfven utfaller i Wenern vid Lidköping, hvarest den utgör skillnaden emellan gamla och nya staden. 4:o Nossan, som har sina källor i närheten af Lidans, samt genomlöper Barne, Wiste och Åse härader och utfaller i Dettern. Uti dessa och öfriga vattendrag finnas en mängd vattenfall, hvilka allmänt äro begagnade så väl för qvarn- och såganläggningar, som för några andra verks bedrifvande.

Norra och östra delarne af Länets genomskäras af flera betydliga bergs-åsar. Sålunda upptager Tiveden hela sträckningen emellan sjöarne Skageru och Wetteru, samt utgör en del af den urgamla gränsen emellan Svea och Götha Riken. Billingen, hvars högsta, vidsträckt och skogbeväxta plan ligger 936 fot öfver hafsytan, går igenom vestra delarne af Wadsbo och Kåkinds härader, och innehåller högst betydliga kalkstenslager. Hökensås genomskär Wartofta härad, ifrån norr till söder. I dessa trakter finnas derjemte åtskilliga andra ej obetydliga berg, såsom Högåsen, Lilla Tiveden, Lunnekullen, Klefvaberget och Husberget, hvilka bilda likasom en förening emellan Tiveden

och Hökensås, Kungslena berg och åsar, Hvarfs-, Färdala-, Gerums- och Gis-sebergen samt Olleberg i Wartofta, äfvensom Högstena- och Borgundabergen i Gudhems härad, hvilka kunna betraktas såsom en fortsättning af Billingens bergsformation. Uti öfriga delarne af Länet förekomma endast enstaka berg, ibland hvilka må nämnas: Kinnekulle, uti Kinne och Kinnefjerdings härader, som ifrån Wenern höjer sig i flera, trappvis liggande fält, öfverallt odlade eller skogbeklädda, samt är utmärkt för sin naturskönhet och hvars högsta plan ligger 941 fot öfver hafsytan; Mösseberg i närheten af Fahlköping, samt Hunne- och Hallebergen på vestra gränsen emot Elfsborgs Län; äfvenså förtje-nar Lugnäsberget att anmärkas, i anseende till de särdeles berömda qvarnste-nar, som der brytas och föras till åtskillige delar af riket.

På vestra sidan om Billingen och dermed sammanhängande bergshöjder, eller omkring städerna Lidköping, Skara och Fahlköping, utgöres Länet till det mesta af en stor och bördig slättbygd. Dock finnas äfven stora slätter emel-lan bergstrakterne, så att det antages, att halfva Länet utgör slättland och hälften skogsbygd. Hemmantal och folkmängd äro likväl nära dubbelt så stora på det förre, som på den sednare.

Länets beskaffenhet är följaktligen särdeles gynnande för ett vidsträckt åkerbruk, hvilket ock i sednare tider, och, i den mån som ökade kommuni-kationer underlättat utvägarne till afsättning, blifvit betydligt både utvidgadt och förbättradt. Derjemte finnes rik tillgång på vissa mineralier, såsom kalk och skiffer, och uti åtskillige delar af Länet är äfven ej obetydlig tillgång på skogseffekter. Länet erbjuder således rika tillfällen till bergning för dess in-vånare och till betydligt ökad industriell förkofran, derest alla utvägar dertill blifva rätt begagnade.

Då, för befrämjandet häraf erfordras, att de odlingslägenheter, som inom Länet förefinnas, blifva ändamålsenligt begagnade, samt kommunikationerne underlättade, bör ock i sammanhang härmed omförmälas hvad i sådant hän-seende blifvit åtgjort, nemligen:

1:o Hamnbyggnaden i Lidköping blef år 1850 så nära fullbordad, att den kunnat för seglationen begagnas, och återstå endast några mindre betydliga mür-ningsarbeten å hamn-armarne, hvilka, i anseende till Weners höga valtenstånd under sistlidne och innevarande år, icke kunnat fullständigt utföras. Kostna-den för denna hamnanläggning hade, intill slutet af år 1850, uppgått till 146,746 R:dr 42 sk. 3 rst. Deraf utgjorde 84,750 R:dr beviljadt stats-anslag och 35,000 län af Handels- och Sjöfarts-fonden. Återstoden var tillskjuten af enskilde personer eller genom Hamnbyggnads-Direktionens försorg upplånad,

för att med inflytande hamnafgifter godtgöras. De stora fördelar, som ifrågavarande hamnbyggnad medför för stadens betydliga spanmålshandel, hafva redan visat sig och skola säkerligen mer och mer ökas.

Ehuru icke tillhörande åtgärder inom den period, som nu ifrågavarande berättelse omfattar, må ock, i sammanhang härmed, underdånigst anmärkas, att, sedan fråga uppstått om möjligheten att göra en del af den vid Lidköpings stad utfallande Lidan segelbar och Eders Kongl. Majt sistlidet år i nåder täckts anvisa anslag till undersökning i afseende härå, har Kapiten-Mekanikus Westman af mig erhållit uppdrag att en sådan undersökning verkställa.

2:o Det i sednaste berättelsen omförmälde arbete för sänkning af Hornborgasjön är numera till hufvudsakligaste delen fullbordadt. Fråga har väl af åtskillige jordägare blifvit väckt, att gifva sänkingsarbetet en större utsträckning, än först var afsedt, för att derigenom underlätta utdikningen af de vidsträckt mossar, som äro belägne i sjöns granskap, och en preliminär undersökning har äfven i sådant afseende varit anställd; men vid det för öfverläggning härom hållna sammanträde voro de fleste jordägare icke hugade att i sistnämnde, med betydlig kostnad förenade, arbetsföretag deltaga.

3:o Utdikningen af Redberga-mossar, anläggningen af ny väg emellan Slädeneds åsar och Tings gästgifvaregård, samt anläggningen af vägen emellan staden Hjo och hemmanet Borrbäcks ägor, hvilka arbeten äfvenledes omförmälas uti sednaste berättelsen, hafva under den tid, som denna berättelse omfattar, blifvit fullbordade.

4:o I afseende å de hamn-anläggningar, som, enligt hvad förr är vordet i underdånighet omförmäldt, blifvit ifrågaställd vid Mariestad och Hjo, hafva några resultat icke vunnits under de år, för hvilka denna berättelse afgifvits. Men då, under år 1851, Eders Kongl. Majt nådigst täckts af Handels- och Sjöfarts-fonden bevilja det till hamnbyggnaden vid Mariestad begärde anslag, och Rikets Ständer, med bifall till Eders Kongl. Majts nådiga proposition, anvisat hvad som erfordrats för hamnbyggnaden vid Hjo, hafva dessa arbeten blifvit påbörjade och med drift fortsatte; och kommer därför att uti näst afgifvande berättelse närmare redovisas.

§ 2.

Invånare.

Enligt förra berättelsen utgjorde folkmängden år 1847:

Manspersoner.	Qvinspersoner.	Summa.	Skattfrie.	deraf Betalande.
92,118	97,557	189,675	86,168	103,507.

De följande 3:ne årens mantalslängder upptaga följande förhållande:

	Manspersoner.	Qvinspersoner.	Summa.	Skattfrie.	deraf Betalande.
År 1848	92,871	98,099	190,970	86,150	104,820
» 1849	93,824	99,253	193,077	86,965	106,112
» 1850	95,180	100,703	195,883	88,182	107,701.

Af sistnämnde antal vore boende i:

	Manspersoner.	Qvinspersoner.	Summa.	Skattfrie.	deraf Betalande.
Mariestads Stad	897	1,079	1,976	736	1,240.
Lidköpings d:o	1,077	1,301	2,378	931	1,447.
Skara d:o	804	1,041	1,845	737	1,108.
Sköfde d:o	351	492	843	272	571.
Hjo d:o	388	486	874	292	582.
Falköping d:o	314	374	688	244	444.
Wadsbo Fögderi	23,963	25,696	49,659	23,068	26,591.
Höjentorps d:o	15,220	15,952	31,172	14,248	16,924.
Wartofta d:o	14,412	15,078	29,490	12,531	16,959.
Skara d:o	16,548	17,248	33,796	15,435	18,361.
Leckö d:o	21,206	21,956	43,162	19,688	23,474.

Folknummern, som uppgick år 1842 till 178,846 och år 1847 till 189,675, har således, under de derpå följde 3:ne åren, ökats med 6,208. Af dessa utgöra mankön 3,062 och qvinkön 3,146, samt belöpa på städerna 772 och på landet 5,436. Tillökningen af skattfria har varit 2,014 och af betalande 4,194, hvaraf synes, att den proportionsvis varit störst ibland de sednare.

Fördelas tillökningen uti folkmängden på de 3:ne år, som berättelsen omfattar, så utgör den i medeltal 2,069 årligen och har den proportionsvis varit något starkare bland man- än kvinno-könet.

Den i förra berättelsen anmärkte benägenheten hos den arbetande klassen att undandraga sig lagstadd tjänst samt tidigt ingå giftermål, för att sedermera försörja sig med tillfällig arbetsförtjänst, synes hafva fortfarit. Emot detta begär att, som det heter, blifva sina egna, vore visserligen icke något att erinra, om det grundades på tillförlitliga beräkningar att sålunda, genom fritt användande af sin arbetskraft, kunna vinna en bättre bergning; men beklagligen har erfarenheten besannat, att desse beräkningar oftast varit alltför lättsinnigt uppgjorda och att, då utvägarne till sådan arbetsförtjänst, hvarpå de grundats, äro osäkra, samt, med afseende å jordbrukets beskaffenhet, i allmänhet blott vissa tider af året i större mån påräkneliga, sådant, i förening med lättja och bristande omtanka, lätt fört dylika hjonelag till nöd, hvarigenom de kommit fattigförsörjningen till last och äfven ofta blifvit förledda till brott.

Länets invånare äro, på sätt äfven i föregående berättelser blifvit anmärkt, i allmänhet fredlige och arbetsamme. Drift och företagsamhet börja allt mer och mer att visa sig och hafva verkat, att äfven ibland allmogen bemödanden göras för införande af bättre åkerbruksmetoder. Den ekonomiska ställningen inom Länet är, i följd af stigande afkastning och förmånlig afsättning af jordens produkter, i allmänhet god. Under sednaste året har väl den allmänt öfverklagade penningebristen äfven här förmärkts, men några betydligare olägenheter för allmänna rörelsen hafva dock icke deraf uppkommit. Den lifligare egendomshandel, som ägde rum under de sednare åren och till en del under den period, som förevarande berättelse omfattar, har, i anledning häraf, något minskats, men åtskilliga större egendomsköp hafva dock förekommit. Flera bland dessa hafva skett af allmogen, hvarvid likväl ofta ingått i beräkning att stycka de inköpte egendomarne och, då fråga varit om skogsegendomar, beklagligtvis äfven att genom stark försäljning af skogsprodukter betäcka större eller mindre del af köpeskillingen. På sådant sätt blifva många skogar sköflade, och ehuru de kunnigare landthushållarne inom Länet inse vigten af en ändamålsenlig skogskötsel och börja att egna omsorg åt införandet deraf, kommer det sannolikt att länge dröja, innan jemväl allmogen uppfattar behovet och gagnet deraf, samt kan förmås att i sådant afseende något åtgöra. Derjemte kommer ock alltid svårighet att möta deruti, att hvar och en af allmogen vauligen äger så ringa skogslott, att en rationell hushållning icke kan med lika lätthet och förmån tillvägbringas, som då fråga är om större områden, hvarförutan allmogen, dels af vana och dels i anseende till den förmögenhets-

genhets-ställning, hvaruti de fleste befinna sig, icke har böjelse att egna om-tanka och arbete åt sådana företag, hvaraf fördelarne först i en mera aflägsen framtid kunna vinnas.

För ungdomens undervisning finnes elementar-läroverk, bestående af förra gymnasium och högre lärdomsskolan jemte en apologistskola i Skara, elementarskolor i Mariestad och Lidköping, pedagogier i Sköfde, Hjo och Fahlköping samt folkskolor efter Lankaster-metoden i Skara, Mariestad och Lidköping. Af dessa erhålla de två sistnämnde af Eders Kongl. Majt årligen 100 R:dr Banko hvardera, till lärarnes aflöning. Uti Mariestad är nytt skolhus under byggnad och uti Lidköping skall sådant nästa år uppföras; kommande för åtgärderna i afseende härå, såsom vidtagne efter 1850 års utgång, att i näst afgifvande berättelse närmare redovisas.

Uti alla Länets landtförsamlingar funnos år 1850, dels fasta och dels ambulatoriska skolor ordnade, i enlighet med Kongl. Majts nådiga stadga om folkundervisningen i riket af den 18 Juni 1842. Antalet af dessa skolor utgjorde då 142 fasta och 30 ambulatoriska. De uti dem inskrifne barn voro samma år 13,757, af hvilka i medeltal 9,129, eller $\frac{2}{3}$ delar, dagligen bevisat skolorna. Betraktar man åter förhållandet vid hvarje särskild skola, så finnes proportionen emellan de barn, som varit inskrifne, och medeltalet af de dagligen närvarande vara betydligt omvexlande; så att, då för åtskillige skolor uppgifvits, att största delen dagligen tillstädes varit, har i andra icke mera än $\frac{1}{4}$ -ten, $\frac{1}{3}$ -del, ja till och med blott $\frac{1}{4}$ -del dagligen infunnit sig, utan att, der sådant inträffat, det alltid kan anses vara af lokala svårigheter förklaradt.

I sammanhang med frågan om nämnde skolor bör ock särskildt omför-mälas, att den för folkundervisningen utmärkt nitiske Grefve Th. Rudenschöld, under en del af den tid, som förevarande berättelse omfattar, med understöd af allmänna medel gjort försök med tillämpningen af den utaf honom föreslagne metod för folkskolornes ordnande, hvarmed äfven efter nämnde tid fort-farits. Att uttala något omdöme om nämnde försök kan naturligtvis icke ut-göra föremål för denna berättelse, och Grefve Rudenschölds ädla sträfvan den att bringa folkundervisningen i det skick, att syftemålet dermed må kunna i möjligaste måtto uppnås, hafva redan förut, i annan ordning, blifvit inför Eders Kongl. Majt vitsordade.

Från folkskolelärare-seminarium i Skara hafva, efter aflagd behörig exa-men, utgått, år 1848: 35, år 1849: 34 och år 1850: 14 elever.

Förhållandet med Skara Veterinär-inrättning, grundlagd genom donation af numera aflidne Professorn P. Härnqvist, har varit ungefärligen detsamma, som under den tidpunkt sista berättelsen omfattade. De till inrättningen hörande byggnader hafva dock sedermera blifvit fullkomligt iståndsatta och dervid åtskillige materiella behof för undervisningen och sjukvården afhjelpa. I anledning af Rikets Ständers vid riksdagen 1847—1848 gjorda underdåniga framställning om åtgärder för Veterinär-inrättningarnes ändamålsenligare organisation, har en komité varit af Eders Kongl. Majt i nåder förordnad för utarbetande af förslag i berörde hänseende: och har sådant förslag jemväl blifvit aflemnadt, hvilket, sedan direktionen öfver Skara Veterinär-inrättning afgifvit underdånigt yttrande i hvad samma inrättning angick, beror af Eders Kongl. Majts nådiga pröfning. Om nämnde förslag bringas till verkställighet och Eders Kongl. Majt täckes bifalla direktionens förnyade underdåniga hemställan, att inrättningens föreståndare, som, under en lång följd af år, med bibehållande af sina löneförmåner vid inrättningen, till det mesta varit frånvarande, i följd af honom uppdragen befattning såsom föreståndare vid Stockholms Veterinär-inrättning, antingen måtte återgå till utöfningen af sin förstnämnde tjänst, eller ock, på sätt i dylika fall vanligen förhålles, annan person förordnas att samma tjänst bestrida, emot åtnjutande af dermed förenade lönevilkor; så synes man kunna hoppas, att inrättningen skall blifva i tillfälle att behörigen uppfylla sin gagneliga bestämmelse. Inrättningens kontanta fond utgjorde vid 1850 års utgång 11,866 R:dr 32 sk. Banko.

Degebergs landtbruks-institut har äfven under den sedan förra berättelsen förflutna tid fortfarit med sin nyttiga verksamhet. Tilloppet af sökande till de lediga fri-elevs- och lärlinge-platserne har varit betydligt, icke blott ifrån provinsen, utan ock ifrån öfriga delar af riket, och vida öfverstigit antalet af dem, som vid hvarje period kunnat emottagas. De kunskaper och den erfarenhet, som genom undervisningen derstädes förvärfvats, hafva medfört förmånlig verkan på jordbruket, och de personer, som deraf begagnat sig, hafva vanligen, då de sökt anställning hos andra, varit mycket eftersökta såsom förvaltare eller rättare. För den förändring, som med inrättningen inträffat, sedan det förra kontraktet blifvit af föreståndaren uppsagdt att upphöra med slutet af sistlidne September månad och hvarefter endast rättare-skolan, som likväl alltid upptagit största personalen, blifvit bibehållen, kommer uti nästföljande berättelse att redovisas.

Bland välgörenhets-inrättningar inom Länet böra nämnas:

1:o Hans Kongl. Höghet Prins Gustafs förening för vård af värnlösa och vauvårdade barn inom Länet, för hvilken stiftelses tillkomst är redovisadt uti sista berättelsen. Föreningens fond utgjorde vid nämnde berättelses afgifvande 6,094 R:dr 22 sk. 2 rst. och uppgick vid bokslutet den 1 Augusti 1850 till 6,458 R:dr 40 sk. 6 rst. Banko. Vid sistnämnde års slut åtnjöto 11 barn skydd och underhåll af föreningen.

2:o Flybergiska stiftelsen i Mariestad. Dess tillgångar utgöras af säteriet Trilleholm, hvilket är utarrenderadt och hvarför arrendet för närvarande utgör 100 tunnor spannmål, men enligt nyligen uppgjordt nytt arrende-kontrakt blifver betydligt ökad. Med den inkomst, som sålunda erhålles, skola fattige barn, företrädesvis sådane, som äro både fader- och moderlösa, underhållas och uppfostras medelst utackordering till välkände fosterföräldrar å landet, eller ock undfå barnens mödrar, då de lefva, hjälp till deras uppfostran. År 1850 utgjorde de ordinarie underhållstagarne 20 st.

3:o Jacqueline Du Rietz' fattigförsörjning vid Lunds helsobrunn, stiftad af Öfverste Kammarjunkaren m. m. Grefve G. Piper, till minne af hans aflidne hustru. Af denna stiftelse, som nyligen, genom dels försäljning och dels donation af bemälda Grefve, erhållit äganderätten till nämnde brunn, underhållas under brunnsdrickningen 34 personer. Inrättningens kontanta fond utgjorde vid slutet af räkenskapsåret 1850: 12,910 R:dr 13 sk. 8 rst. Banko.

4:o Mariestads sparbank, stiftad år 1821. Vid 1850 års slut utgjorde sparbankens egen fond 6,250 R:dr 31 sk. 1 rst. och de insatte medlen 140,850 R:dr 38 sk. 8 rst., fördelade på 1,547 kontraböcker. Under år 1850 uttogos 224 nya kontraböcker; hvaremot 190 delägare afgingo. Insättningsfonden ökades samma år med 7,620 R:dr 19 sk. 11 rst. Af nämnde fond tillhörde vid 1850 års början, allmoge, enligt 169 böcker, 19,864 R:dr 7 sk. 9 rst., arbetsklassen, enligt 446 böcker, 34,848 R:dr 20 sk. 8 rst. och barn, efter 670 böcker, 54,129 R:dr 33 sk. 11 rst. Häraf visar sig således, att banken varit be-gagnad enligt rätta syftemålet med dylika stiftelser.

5:o Länets allmänna sparbank, för hvilken reglemente af Eiders Kongl. Maj:t fastställdes år 1847. Den biträdas, i afseende å medlens uppbärande, af särskilde afdelnings-komitéer i olika delar af Länet. Dess enskilda fond, som vid bankens öppnande utgjorde 2,152 R:dr 16 sk., hade vid 1850 års slut nedgått till 1,631 R:dr 47 sk. 4 rst., hvilket föranlät deraf, att under de första åren, då insättningsfonden ännu icke hunnit uppgå till något större belopp, räntevinsten varit otillräcklig för omkostnadernes bestridande; men detta för-

hållande torde snart blifva förändradt. Insättningarna utgjorde år 1850: 9,481 R:dr 4 sk. och sammanlagda beloppet af delägarnes fond, som vid årets början var 24,942 R:dr 1 sk., hade vid dess slut stigit till 33,715 R:dr 41 sk. Delägarne voro vid sistnämnde tid öfver 1,200 och största delen deraf utgjordes af allmøge, soldater, tjenstehjon och barn.

6:o Lidköpings sparbank, öppnad år 1834. Vid 1850 års slut utgjorde dess grundfond 1,510 R:dr 47 sk. 1 rst., och insättningsfonden 32,763 R:dr 42 sk. 9 rst. Förändringarne under nämnde år voro obetydliga; men jemföres nyssnämnde förhållande med det som uti sista berättelsen uppgifves för år 1847, då grundfonden utgjorde 955 R:dr 46 sk. 6 rst. och insättningsfonden 13,083 R:dr 47 sk. 4 rst., visar det sig att, under de derpå följde åren, en högst betydlig tillväxt inträffat. Af den vid 1850 års slut innestående behållning tillhörde 14,061 R:dr 42 sk. 1 rst. delägarne af arbetande klassen. Delägarnes antal vid samma tid var 435.

Dessutom finnas enskilda sparbanks-inrättningar för arbetarne vid Bromö glasbruk och Carlstorss alunbruk; och utgjorde de innestående medlen vid 1850 års slut, uti den förva 12,476 R:dr 19 sk. och uti den sednare 2,543 R:dr 40 sk. 8 rst.

Den så kallade nykterhets-sparbanken i Skara upplöstes år 1847, då Länets allmänna sparbank i nämnde stad organiserades.

Fattigvårdens behöriga ordnande och handhafvande utgör, såsom öfverallt synes vara förhållandet, ett ämne för stora bekymmer. Dertill bidrager ock i ej ringa mån, att den mångenstädes är särdeles betungande och det ligger äfven i sakens natur att, hvilka grunder som antagas för bestämmandet af kommunernes ansvarsskyldighet, kostnaderne för bestridandet deraf skola drabba mycket ojemut, så länge hvarje socken eller högst församling utgör särskildt fattigvårdssamhälle. Deraf föranledas ock fortfarande bemödanden att, ehuru i strid med nu gällande författning, hindra sådane personers inflyttning, som befaras förr eller sednare komma att falla fattigvården till last, hvaröfver klagomål ofta anföras. Vid yppade tvister socknarne emellan, angående fattiges försörjning, förekommer äfven ej sällan, att sådane personer icke blifvit behörigen skattskrifna inom de socknar, der de vistats, sedan de upphört att hafva tjenst eller stadig sysselsättning, och ehuru sådant icke numera inverkar på försörjningsskyldigheten, förorsakas dock deraf ofta stor svårighet att få behörigen utredt, till hvilket samhälle fattighjon, i fråga om försörjningen, hörer. Inom åtskillige församlingar uti Länet är fattigvården väl ordnad och handhafves med behörigt afseende å såväl författningens som den christliga barm-

hertighetens fordringar; men beklagligtvis synes detta icke öfverallt vara förhållandet, och klagomål förekomma ofta deröfver, att de fattige sakna nödig vård. Emedlertid blir dock alltid svårt för vederbörande embetsmyndighet att kunna tillse, att författningarne uti berörde hänseende i allo rätt handhåvas, enär, för att å ena sidan bedömma huruvida den verkligt behöfvande icke saknar den hjälp, som oundgängligen påkallas, och å den andra afvisa obehöriga anspråk, erfordras en närmare kännedom om de understödssökandes verkliga belägenhet och förmåga att sjelfve bidra till sitt underhåll, än vanligen af handlingarne uti derom yppade tvister kan vinnas. Man bör emedlertid hoppas, att de brister uti fattigförsörjningen, som ännu kunna förefinnas, skola, i följd af ej mindre vederbörande samhällets egna omsorger, än ock af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes åtgöranden, då sådane påkallas, efter hand blifva undanröjde. Elter dessa allmänna betraktelser får jag för öfrigt i underdånighet upplysa, att, så vidt af inkomne uppgifter kunnat inhemtas, antalet af dem, som år 1850 erhållit fattigunderstöd inom Länet, utgjort 6,036, till hvilka utgått i kontant 26,106 R:dr 32 sk. 4 rst. samt 3,400 tunnor spanmål. Här af belöpte särskildt för städerna 412 fattighjon, med en utgift af 7,621 R:dr 33 sk. 4 rst. eller i medeltal för hvarje understödstagare 18 R:dr 23 sk. 4 rst., då deremot om utgiften å landsbygden fördelas å der uppgifne fattigpersonal af 5,624, på hvardera endast belöpa 3 R:dr 12 sk. och 19½ kappor spanmål. Särskildt anser jag mig, i afseende å den skiljaktighet, som förefinnes emellan förestående uppgifter om fattigvården och det belopp, hvartill kostnaden för densamma är uti tabellen öfver de olika statsbidragen beräknad, böra i underdånighet upplysa, att hvad denna berättelse derom innehåller grundas på särskilde uppgifter, dem jag, för vinnande af fullständigare utredning, infordrat ifrån samtliga fattigvårds-styrelser; men hvilka icke innefattat sådane upplysningar, att omarbetning af den redan upprättade tabellen med de fördelningar, som der ifrågakomma, kunnat verkställas. Fattigkassornas behållningar utgjorde vid 1850 års slut, i städerna 10,234 R:dr 45 sk. 5 rst., och på landet 124,083 R:dr 34 sk.

Hvad beträffar sedligheten, så synes någon anmärkningsvärd förändring, under den period, förevarande berättelse omfattar, icke hafva inträffat. Fylleriet utgör fortfarande källan, ej mindre till en stor del af de fattiges nödställda belägenhet, än ock till en mängd brott, som deraf mer eller mindre omedelbart framkallas. Det är således af högsta vikt, att alla bemödanden riktas åt hämmandet af denna last. Läns-styrelsen söker ock derföre att, i allt hvad på den kan ankomma, verka för detta ändamål, genom återder att

åtminstone i möjligaste måtto förhindra oloflig bränvinsförsäljning och således undanröjda anledningen till de många oordningar, som, efter hvad erfarenheten visat, deraf uppkomma.

De vid länshäktet förde journaler utvisa följande förhållande:

	Ransakningsfångar.			Straff-fångar för undergående af					Lösdrifvare eller försvarslöse.	Transport-fångar.	Bysatte.	Barn, som åtfölj sina mödrar.	Summa i länshäktet förvarade personer.						
	För hvarjehanda grova brott.	För stöld.	För andra förbrytelser.	Spö eller ris.	Fängelse vid vatten och bröd.	Enkelt fängelse.	För andra förbrytelser.												
							Mankön.	Qvinkön.						Mankön.					
År 1848	12	3	116	11	6	2	12	—	281	16	215	60	126	42	230	5	34	1,178	
» 1849	23	3	86	13	10	2	18	—	190	12	186	45	113	31	213	6	9	966	
» 1850	22	2	106	17	16	—	12	—	194	17	173	67	139	55	181	6	26	1,040	
Summa	57	10	308	41	32	4	42	—	665	45	574	172	378	128	624	17	18	69	3,184
Medium här af i hela tal	19	3	103	14	11	1	14	—	222	15	191	57	126	43	208	6	6	23	1,062
Under näst förutgångne qvinven- nium utgjorde medeltalet	20	3	97	14	21	1	11	1	361	32	246	56	237	44	228	4	7	21	1,404

Om man jemför förhållandet under den tid, som denna berättelse omfattar, med det, som förekommit under de 5 år, som i sednaste berättelsen afses, visar det sig, att antalet ransakningsfångar i medeltal varit lika under båda perioderne; att antalet af straff-fångar varit betydligt mindre under den förstnämnde och att samma förhållande förekommer i afseende å häktade lösdrifvare och försvarslöse af mankønet, hvilken sistnämnde omständighet påtagligen är en följd af den förändrade författning angående försvarslöse, som år 1847 af Eders Kongl. Majt i nåder utfärdades. Samma orsak har äfven sannolikt föranlett den minskning i antalet af transport-fångar, som under de sednare 3:ne åren inträffat. Särskildt förtjenar att anmärkas, huruledes år 1849 antalet af fångar var betydligt mindre än det foregående året, och äfven något ringare, än det påföljande året, utan att någon särskild orsak dertill kan uppgifvas.

Försvarslöse, som blifvit dömda till allmänt arbete, hafva utgjort:

	Män.	Qvinnor.
År 1848	15	1
» 1849	13	6
» 1850	12	—
	Summa 40	7.

Enligt kansliets pass-journaler hafva pass, utom för resande, blifvit utfärdade:

	För personer, som afgått till andra orter att söka arbetsförtjenst.	För för- svarslöse.
År 1848	142	201
» 1849	134	142
» 1850	154	212
	Summa 430	555.

§ 3.

Näringarne.

Jordbrukets uti sednaste berättelsen anmärkte tillväxt har fortgått och fortgår ännu oafbrutet. Länets jordbrukare af ståndspersonsklassen egna i allmänhet synnerlig omsorg åt införandet och underhållet af ändamålsenligt vaxelbruk och förbättrad åkerbruksredskap. Der tillfällen till odlingar finnas, och sådana äro ganska talrika, blifva de allt mer och mer begagnade. Äfven allmogen följer numera, på många ställen, de exempel, som på nyssnämnde sätt gifvits, och egnar större omtanke, än tillföre, åt jordens ändamålsenliga skötsel. Det är dock en följd af allmogens ställning, lynne och vanor, att dylike förändringar ibland densamma gå långsamt, och längre tid kommer således troligen att förflyta, innan dess jordbruk kan allmänt bringas i fullkomligt skick. Emedertid äger detta Län inom sig de rikaste tillfällen till ett högt uppdrifvet åkerbruk och utsigterne i detta afseende äro således för framtiden synnerligen lofvande. Redan för närvarande idkas uti Län en betydlig spanmåls-handel och stora sädeskvantiteter afyttras, i följd deraf, icke blott till andra delar af riket, utan äfven för afsändning till utlandet. Förbättrade kommunikationer, och derigenom lättade tillfällen till afsättning, skola otvifvelaktigt ännu mera öka detta gynsamma förhållande och således påskynda den vidare utveckling af provinsens åkerbruk, som, på sätt nyss är nämnt, af omständigheterna i öfrigt medgifves.

Uti detta Län, likasom annorstädes, hafva skiftes-förrättningarne, ehuru för delägarne särdeles kostsamma och betungande under det de fortgå, likväl varit en väsendtligt bidragande orsak till jordbrukets förkofran. Nyttan deraf är ock allmänt inseed, hvarföre de äfven varit i ständig tillväxt. Af synnerlig vigt är emedlertid, att landtmätarne tillhållas att med skyndsambhet och noggrannhet fullgöra dem, enär de anmärkte olägenheterne af dessa förrättningar betydligen ökas af tidsutdräkten, emedan jorden, under deras fortgång, i allmänhet vanvårdas och utmagras, då de som förvänta att frånträda jord, som de innehafva, icke äro hugade att åt dess skötsel egna någon större omsorg. Många exempel gifvas dock, beklagligsvi, derpå, att skiften utdragits ända till tiotal af år och att de, af särskilda orsaker, flera gånger måst omgöras. Det bör likväl förväntas, att sådant, genom noggrann kontroll derå, att landtmätarne fullgöra sina åligganden på sätt och i den ordning, som med gällande författningar öfverensstämma, skall kunna förebyggas och endast komma att tillhöra sällsyntare undantag. Förhållandet med skiftes-förrättningarne under de år, denna berättelse afser, har varit följande:

	Förrättningar- nes antal.	Förmedlade mantal.	Qvarboende delägare.	Utflyttande delägare.	Ägolofternes antal.	Uppmätta och delade tunn- land jord.
År 1848 . . .	75	95 $\frac{3}{4}$	189	293	1,118	55,168
» 1849 . . .	106	144 $\frac{1}{2}$	277	478	1,701	66,692
» 1850 . . .	113	138 $\frac{1}{2}$	316	543	2,093	81,085
Summa	294	378 $\frac{3}{4}$	782	1,314	4,912	202,945

De understöd, som under samma tid hafva blifvit af allmänna medel till skiftesdelägare utbetalde, utgöra:

	Utflyttningshjelp.			Belöning för in- förande af cirku- lationsbruk med foderväxter.			Summa.		
	R:dr	s.	r.	R:dr	s.	r.	R:dr	s.	r.
År 1848	14,280	9	9	5,607	1	6	19,887	11	3
» 1849	8,591	33	11	—	—	—	8,591	33	11
» 1850	10,707	41	5	—	—	—	10,707	41	5
Summa	33,579	37	1	5,607	1	6	39,186	38	7

Uti

Uti sednast afgifne berättelsen anmärktes, att skiftena, till så väl antal som omfång, varit vida större under det qvinqvennum samma berättelse omfattade, än under det näst förutgångne. Äfven under ofvannämde 3:ne år har en dylik fortgående tillväxt visat sig, och quantiteten af uppmätt och delad jord har under dessa 3:ne år till och med öfverstigit hvad den utgjorde under de nästförutgångne 5 åren, då den uppgick till 184,466 tunnland.

Förhållandet i afseende å hemmantal å landet eller arealen af stadsjord, samt utsädet och medelafkastningen anses, enligt inkomne uppgifter, för nu ifrågavarande tidrymd hafva varit följande:

	Förmehadt hemmantal.	Utsäde. Tunnor.							Medelafkastning, efter afdrag af utsädet. Tunnor.						
		Hvete.	Råg.	Korn.	Häfe.	Blandkorn.	Ärtor.	Potates.	Hvete.	Råg.	Korn.	Häfe.	Blandkorn.	Ärtor.	Potates.
<i>Fogderi.</i>															
Wadsbo . . .	991 $\frac{1}{8}$	2,002	12,224	493	20,514	7,875	984	9,407	14,017	61,120	1,973	82,056	31,500	4,921	65,849
Höjentorps . .	892 $\frac{3}{4}$	529	6,605	976	11,704	1,551	711	8,744	2,741	27,544	3,575	42,890	5,438	3,691	54,327
Wartofta . . .	846 $\frac{1}{2}$	130	5,060	1,154	17,192	523	209	12,927	633	22,899	5,531	44,835	1,407	725	62,091
Skara	932 $\frac{3}{8}$	607	5,787	2,648	22,945	3,507	1,098	9,424	3,642	34,635	13,540	68,791	14,025	5,493	71,464
Leckö	1,039 $\frac{1}{8}$	1,255	4,986	4,801	29,384	7,114	1,988	8,313	6,891	26,436	20,235	85,619	26,884	7,953	46,884
Summa	4,702 $\frac{1}{2}$	4,523	34,662	10,072	101,739	20,570	4,990	48,815	27,924	172,634	44,854	324,191	79,254	22,783	300,615
<i>Stad.</i>															
Mariestad . . .	605	15	85	10	100	40	10	100	75	510	50	400	200	50	800
Lidköping . . .	874	6	58	25	345	27	1	59	33	593	150	1,410	83	8	476
Skara	1,226	20	100	20	340	50	10	40	140	800	100	1,700	300	50	240
Sköfde	871	1	82	—	144	10	16	233	4	328	—	433	53	178	1,636
Hjo	910	10	192	3	334	30	15	358	40	1,150	12	1,002	91	45	2,506
Fahlköping . .	1,274	—	40	79	335	82	10	79	—	129	319	1,005	324	40	474
Summa	5,760	52	557	137	1,598	239	62	869	292	3,510	631	5,950	1,051	371	6,132

Jemföres det här ofvan uppgifne utsädet å landtbygden med hvad som upptogs uti sednast afgifne berättelsen, eller 3,896 tunnor hvete, 31,481 tunnor råg, 9,725 tunnor korn, 91,021 tunnor hafre, 20,622 tunnor blandkorn, 4,784 tunnor ärter och 43,660 tunnor potates, utvisar det förra tillökning för alla sädeslagen, utom korn. Då man känner, huru föga tillförlitliga de upplysningar äro, hvarpå de i berättelserne ingående uppgifter måste grundas, enär de flesta jordbrukare, synnerligast af allmogen, dels icke äga noggranna anteckningar öfver afkastningen och dels äro obenägna att densamma uppgifva, af farhåga att sådant skulle kunna föranleda tillökad beskattning, är det väl svårt att med säkerhet afgöra, huruvida ofvannämnde förhöjning verkligen utgör en sedan förra berättelsen tillkommen ökning uti utsädet, eller blott är en följd af noggrannare beräkning. Men med kändedom derom att, på sätt i det föregående är anmärkt, nya odlingar årligen verkställas och åkerbruket äfven i öfrigt förbättras, synes dock det förstnämnde förhållandet med skäl kunna antagas.

Enligt ofvanstående tabell skulle afkastningen för hela Länet, efter afdrag af utsädet, utgöra af hvete, råg, korn och ärter tillhopa 272,599 samt af bland-säd och hafre 410,446 tunnor, eller tillsammans 683,045 tunnor, i stället att den i förra berättelsen beräknades till 253,605 tunnor af de förstnämnde och 382,623 tunnor af de sednare sädeslagen, eller tillhopa 636,228 tunnor. Otvifvelaktigt är dock att, på sätt äfven i förra berättelsen anmärktes, afkastningen i verkligheten högst betydligt öfverstigit de uppgifne kvantiteterna.

Förhållandet med årsväxten kan, på sätt de afgifna berättelserne närmare utvisa, antagas i allmänhet hafva varit följande:

	Hvete.	Råg.	Korn.	Ärter och an- nat trindsäde.	Hafre och blandsäd.	Potates.	Höskörden.
År 1848..	Något öfver medelmåttig skörd.	Öfver medel- måttig skörd.	Något öfver medelmåttig skörd.	Under medel- måttan.	Något öfver medelmåttig skörd.	Nära medel- måttig skörd.	Öfver medel- måttan.
» 1849..	Nära medel- måttig skörd.	Nära medel- måttig skörd.	Öfver medel- måttan.	Medelmåttig afkastning.	Öfver medel- måttan.	$\frac{1}{3}$ -del under vanlig skörd.	$\frac{1}{3}$ -del under medelmåttan.
» 1850..	Medelmåttig skörd.	Understiger medelmåttig skörd.	Fullt medel- måttig skörd.	Omkring me- delmåttan.	Understiger medelmåttig skörd.	Omkring me- delmåttan.	Medelmåttig och på en del trakter derut- öfver.

Under samma år hafva af Länets deputerade nedannämnde markgångs-
pris blifvit bestämda:

	1 Tunna Hvete.			1 Tunna Råg.			1 Tunna Korn.			1 Tunna Hafre.			1 Tunna Ärter.			1 L $\ddot{a}$ Smör.			1 L $\ddot{a}$ Ost.			1 Vinter- lass Hö å 40 L $\ddot{a}$.			Ett årligt dags- verke.					
	R.	s.	r.	R.	s.	r.	R.	s.	r.	R.	s.	r.	R.	s.	r.	R.	s.	r.	R.	s.	r.	R.	s.	r.	R.	s.	r.			
År 1848	10	32	—	6	32	—	5	16	—	3	—	—	8	—	—	5	32	—	2	40	—	7	—	—	—	—	—	20	—	—
» 1849	11	16	—	7	32	—	5	16	—	3	—	—	8	—	—	5	32	—	2	40	—	10	32	—	—	—	—	21	4	—
» 1850	11	16	—	9	—	—	6	8	—	3	24	—	9	—	—	5	32	—	2	40	—	9	32	—	—	—	—	21	4	—
Summa	33	16	—	23	16	—	16	40	—	9	24	—	25	—	—	17	—	—	8	24	—	27	16	—	—	—	—	1	14	8
Medium	11	5	4	7	37	4	5	20	4	3	8	—	8	16	—	5	32	—	2	40	—	9	5	4	—	—	—	20	11	—
Medeltalet nästför- utgångne 5 år	11	30	5	8	10	9	6	22	5	3	35	2	8	22	5	5	7	2	2	24	—	9	6	5	—	—	—	17	9	—

Uti åtskilliga af dessa pristestämningar har dock Kammar-Kollegium
hvardera året förordnat någon förändring. Jemföras medelpriserna för ofvan-
nämnde 3:ne år med medium för nästförutgångne qvinquennium, visar sig,
att de förre varit lägre å alla slag spannmål, men något högre å smör och
dagsverken.

Ladugårdsskötseln, som utgör ett hufvudsakligt vilkor för jordbrukets för-
kofran, har, på sätt i föregående berättelser finnes anmärkt, varit betydligt
försummad. Så kan väl ock anses att förhållandet i allmänhet ännu är, sär-
deles hos allmogen; men större omsorg har likväl, under den sednare tiden,
blifvit mer och mer deråt egnad. Sålunda hafva, vid flere af de betydligare
egendomarne, ordentliga mejerier blifvit uppförda eller inredda och äfven å
flere andra egendomar bedrifves ganska betydlig tillverkning af ost och smör,
utaf god beskaffenhet, och som vunnit förmånlig afsättning, icke blott inom
provinsen, utan ock till andra orter. All anledning synes således vara för
banden, att äfven ladugårdsskötseln uti Länets, inom kort, skall vinna förkof-
ran. Uppfödande af kreatur till afsalu är ock en industri, som betydligen be-
drifves och vid åtskillige marknader, särdeles den, som hösttiden hålles i
Hofva, göras stora uppköp af kreatur till åtskillige orter inom riket.

För nyssberörde ändamål är naturligtvis en god kreaturs-race af stor
vigt. För befrämjandet deraf är, med statsanslag, ett stam-holländeri af 2 tju-
rar och 20 kor af Ayrshire-race inom Länets uppsatt och hvilket för närva-

rande finnes förlagdt å Gammelstorps egendom i Åse härad, der det finnes med mycken omsorg vårdadt. Äfven enskilde personer hafva verkställt inköp af utländsk hornboskap af ädlare racer. Med *Schäferierne* åter är förhållandet likasom i sista berättelsen anmärktes, eller att intresset för dem aftagit, af de i nämnde berättelse antydda orsaker, eller svårigheten vid djurens vårdande och den mindre fördel, som deras underhållande, i följd af låga ullpriser, lemnat.

Hästafveln är fortfarande god och i vissa trakter af Länet eguas derät mycken omsorg, äfven af allmogen. Icke obetydliga försäljningar ske derföre till andra orter, för hvilket ändamål uppköpare infinna sig vid de marknader, der större tillgång på hästar vanligen förekommer, och i hvilket afseende remontmarknaden i Sköfde, uti September månad, är företrädesvis utmärkt. Priserne å goda hästar hafva, i följd häraf, under de sednare åren i allmänhet varit höga; dock har under innevarande år någon sänkning visat sig, hvilket tillskrifvits den rådande penningebristen, som minskat antalet af spekulanter, under det att säljarnes förökats.

Svinkreatur uppfödas i större mängd uti vissa delar af Länet, särdeles Kåkind och Wadsbo härad. Uppköpare i orten tillhandla sig fläsket, som sedermera, i betydligare partier, afsändes hufvudsakligen till Örebro och Stockholm.

Förhållandet med bräuvins-tillverkningen och afgifterne derfor har varit följande:

	R e d s k a p.										Pannerymds afgift.		
	1:a Klassen.		2:a Klassen.		3:e Klassen.		4:e Klassen.		5:e Klassen.				
	Antal pannor.	Panne-rymd.	Antal pannor.	Panne-rymd.	Antal pannor.	Panne-rymd.	Antal pannor.	Panne-rymd.	Antal pannor.	Panne-rymd.	R.dr	s.	r.
För år 1848	3,665	65,179	32	1,469	61	1,822	2	75	—	—	35,189	34	—
» » 1849	3,309	58,787	34	1,553	82	2,194	2	80	—	—	43,910	3	10
» » 1850	2,703	47,563	28	1,106	74	1,814	2	32	—	—	34,477	8	2

Sammanlægges redskap af alla klasserne, utgjorde den år 1850 ett antal af 2,807 med 50,515 kannors rymd. Då, enligt sista berättelsen, år 1847 begagnades 3,979 pannor med 69,231 kannors rymd, hvarför afgifterne utgjorde 33,334 R:dr 36 sk. 3 rst., visar sig således, att den uti sista berättelsen

anmärkte minskning af redskapen ytterligare fortgått och under den period, som förevarande berättelse omfattar, utgjort ett antal af 1,171 pannor med en rymd af 18,716 kannor; men att afgiften för år 1850 ändock något öfverstiger den för år 1847 erlagde. Förstnämnde förminskning har hufvudsakligen ägt rum uti redskap af 1:sta klassen. Sträckes jemförelsen något längre tillbaka, så visar det sig, att år 1843 utgjorde pannornes antal 5,119 med en rymd af 88,231 kannor; men att afgiften, efter då gällande författning, icke uppgick till mera än 31,315 R:dr 2 sk. Allt detta tyckes bekräfta, att husbehofs-bränningens umbärlighet för jordbruket mer och mer inses, och att åtminstone de deraf härflytande olägenheter efter hand aftaga, ehuru, beklagligtvis, kvantiteten af tillverkningen icke kan anses vara minskad, enär numera, i följd af nya metoder, större produktion vid hvarje verk vanligen åstadkommes.

Under den tid, förevarande berättelse afser, äro nedannämnde rofdjur inom Länet fällda, och hafva, i följd af den förening, som Länets invånare den 9 Mars 1842 ingingo och den 8:de derpåföljde Augusti af Kongl. Maj:t i nåder fastställdes, belöningar deraf blifvit utbetalda till här efteråt upptagne belopp, beräknade för varg till 18 R:dr, vargunge 9 R:dr, räf 6 R:dr och räfung 2 R:dr.

	Vargar.	Vargun- gar.	Räfvar.	Räfun- gar.	Belöningarnes belopp.	
					R:dr	s. r.
År 1848	19	1	285	414	2,889	— —
» 1849	20	15	265	484	3,053	— —
» 1850	23	13	304	506	3,367	— —
Summa	62	29	854	1,404	9,309	— —
Medium häraf	21	10	285	468	3,103	— —
Under det qvinvennum, som sednaste berättel- sen omfattade, var medeltalet	28	21	327	501	3,667	9 7

Att de fällda rofdjuren under förstnämnde period varit färre, än under de nästföregångne åren, torde få anses utgöra ett bevis derpå att, i följd af de bemödanden, som egnats åt deras utrotande, sedan högre belöningar deraf bestämdes, antalet förminskats. Bidraget till skottpenningarne har utgjort, efter beräkning för mantal, år 1848: 32 sk., år 1849: 32 sk. och år 1850: 36 sk. Banko.

På sätt redan i det föregående blifvit omnämndt, hafva skogarne inom Länets varit så strängt anlitade, att tillgången på skogs-effekter årligen minskats. Under de sednaste åren hafva väl en och annan egendomsägare börjat egna någon omsorg äfven åt skogsskötseln; hvarjemte många boställens och utarrenderade kronoegendomars skogar blifvit till traktuggning indelade. Men en lång tid kommer dock att förflyta, innan några betydligare resultat till förändring uti det nuvarande, onekligen bekymmersamma förhållandet derigenom kunna vinnas. Genom den ändamålsenliga hushållning, som å kronoparkerne och de under allmän vård bibehållne allmänningarne, dels redan är införd och dels blifver det, i den mån dertill uppgjorde planer kunna bringas till verkställighet och erforderlige skogssådder hunnit ombesörjas, skola dessa icke obetydliga skogsområden komma i det skick, som vederbör. De böra då icke blott lemna skälig afkastning, utan ock derigenom praktiskt ådagalägga de fördelar, som medelst skogarnes behöriga vård och skötsel kunna vinnas.

De ifrågavarande kronoparkerne och under allmän vård ställda allmänningar äro följande, med hvilka förhållandet i afseende å areal, beskaffenhet och afkastning är sådant, som här nedan för hvar och en af dem uppgifves, nemligen:

	Areal i Tunnländ.		Behållen afkastning.									Summa.			Anmärkningar.
			År 1848—49.			År 1849—50.			År 1850—51.						
	Tunnl.	kapp-land.	R:dr.	s.	r.	R:dr.	s.	r.	R:dr.	s.	r.	R:dr.	s.	r.	
Krono-Parker:															
Östra Kinneskogen	3,396	2	870	30	5	909	12	1	514	7	9	2,294	2	3	Trakthugges-indelning nyligen afslutad. d:o d:o
Vestra d:o	1,048	14	264	33	1	138	43	3	391	35	1	795	15	5	
Wahra skogen	548	8	371	46	9	369	22	10	302	11	8	1,043	33	3	Vid regleringen år 1826 var ungefär hälften afbränd och skoglös, men är sedan besädd. Återstoden indelad till traktuggning.
Stenåsen	535	23	939	22	4	970	29	3	1,018	47	4	2,929	2	11	
Klyftamon	479	25	3	16	—	—	—	—	—	—	—	3	16	—	d:o d:o. Bevårt med ung skog.
Ledsjömo	388	13	769	17	—	778	47	5	878	21	3	2,426	37	8	Indelad till traktuggning.

	Areal i Tunmland.		Behållen afkastning.									Summa.			Anmärkingar.
			År 1848—49.			År 1849—50.			År 1850—51.						
			R:dr	s.	r.	R:dr	s.	r.	R:dr	s.	r.				
Sundsmarken . . .	450	28	265	6	1	637	28	6	330	4	1	1,232	38	8	Indelad till trakt- huggning. Nyligen indelad till trakt- huggning. Har till stör- re delen varit ödelagd af skogseldar; är ställd på beredning.
Tiveden	1,052	11	7	47	3	35	46	1	34	2	1	77	47	5	
Furubacka	1,011	—	2,006	33	11	1,168	36	4	1,006	13	5	4,181	35	8	Indelad till trakt- huggning. Nyligen indelad till trakt- huggning och ställd på beredning. Var vid reg- leringen år 1834 nä- stan alldeles skoglös.
Edsmären	2,475	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Rådaås	415	4	998	20	3	1,504	12	4	1,040	—	11	3,542	33	6	Indelad till trakt- huggning. Under besäning.
Mösseberg	1,016	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Kungslena åsar . .	207	13	302	43	6	410	11	2	191	22	7	904	29	3	Indelad till trakt- huggning.
Summa	13,025	5	6,800	28	7	6,924	1	3	5,707	22	2	19,432	4	—	
<i>Allmänningar:</i>															
Östra Stöpen i } Vadsbo härad }	1,573	23	24	37	9	9	33	2	143	15	4	177	38	3	Under reglering och upp- mätt för trakthygges- indelning. Denna allmänning, som innehållit 2,364 tunn- land, är till största de- len inkräktad, så att endast den här utför- da areal anses återstå. Förhållandet härmed beror på undersökning och utredning.
Vestra Stöpen i } Kökinds härad }	150	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Mösseberg i Wil- } ske härad. }	855	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Är för närvarande alde- les skoglös, men före- skrift om dess besän- de meddelad.
Rolken i Wiste } härad. }	1,983	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

	Areal i Tunmland.		Behållen afkastning.									Summa.			Anmärkingar.
			År 1848—49.			År 1849—50.			År 1850—51.						
	Tunnl.	kapp-land.	R:dr.	s.	r.	R:dr.	s.	r.	R:dr.	s.	r.	R:dr.	s.	r.	
Gryten i Wilske- härad	1,578	15	36	20	2	—	—	—	60	13	6	96	33	8	Ställd under förbud mot bygge. Är dock in- delad till framtida trakt- huggning år 1849. Enligt träffad och af Kongl. Maj:st fastställd förening, är emotstå- ende areal bibehållen för vissa socknar. Åter- stoden, cirka 9,000 tun- land, är fördelad på hemmanen i andra sock- nar. Trakthuggnings- plan är under uppgö- rande.
Hökensås i Var- tofta härad	8,000	—	625	30	7	324	26	6	336	38	1	1,286	37	2	
Summa	14,140	29	686	40	9	334	11	8	540	8	11	1,561	13	1	

Den ofvan upptagne afkastningen af kronoparkerne kan egentligen anses vara erhållen af endast omkring 6,000 tunland, enär återstående arealen är antingen ännu skoglös eller ock så nyligen besädd, att någon afverkning ännu icke kunnat ifrågakomma.

Jägeristaten utgöres af en öfver-jägmästare, två ordinarie och en extra öfver-jägare, sexton under-jägare och en tillsyningsman, förutan de vid under allmän vård varande härads-allmänningar anställda skogvaktare. Af den äldre indragne jägeri-betjeningen qvarstå derjemte åtskillige, hvilka äro skyldige att biträda med den tjenstgöring, som af dem kan åstadkommas. Vid 1850 års slut utgjorde deras antal 16.

I sammanhang med frågan om skogarne bör ock anmärkas, att på åtskil-
lige ställen i Länets brännorfossar, ehuru icke af någon större betydelse.

§ 4.

Bergsrörelsen.

Inom Länets finnes icke någon grufva, men 2:ne masugnar, den ena vid Igelbäcken och den andra vid Granviken i Undeväs församling af Wadsbo härad.

härad. Denne sistnämnde var ej i gång åren 1848 och 1849, men tillverkade år 1850: 1,225 *Skz* tackjern, uppskattade till 9,800 R:dr Banko.

Följande jernbruk finnas, nemligen:

I Wadsbo härad:

Skagersholm i Finnerödja socken med 4 härdar, hvarvid tillverkas	2,145 <i>Skz</i> .
Fredriksfors eller Sättra i Undenäs socken	3 » » » 1,844 »
Forsviks i dito	4 » » » 1,973 »
Åboholms i dito	2 » » » 1,145 »
Lagersfors i Ekeskogs socken	2 » » » 867 »
Ribblingsfors i Amnehärads socken	3 » » » 1,499 »

I Wartofta härad:

Ryfors	2 » » » 900 »
Tidaholm	1 » » » 300 »
Annefors	1 » » » 300 »

hvaraf manufaktursmide, vid Forsvik 275 *Skz*, vid Åboholm 71 *Skz*, vid Ryfors 500 *Skz*, vid Annefors 300 *Skz* och vid Tidaholm 250 *Skz*. Dessutom finnas vid Madängsholm 1 räck- och 2 spikhamrar, samt vid Källebacken, Slättäng och Tunarp knipphamrar af föga betydenhet. Enahanda är förhållandet med kopparplåthammare vid Källefall eller Stora Gårhult samt Settersfors.

Alun tillverkas, vid Carlsfors	850 tunnor.
» Mölltorp	180 »
» Kafås	500 »
» Hönsäter	800 »

Derförutan är för Carlsfors uppgifven en tillverkning af 90 tunnor vitriol och 211 tunnor rödfärg och slamm.

Aluntillverkningen har således vid de 3:ne förstnämnde bruken ytterligare förminskats, emot hvad sista berättelsen upptager, hvaremot den vid Hönsäter är beräknad något högre. Den lär under sednare åren lidit af en särdeles ogynsam konjunktur.

Glasbruk finnas vid Bromö i Wadsbo härad med 36 arbetare och vid Årnäs i Kinne härad med 26 arbetare. Vid det förra, som i sednare tider blifvit betydligt förbättradt, tillverkas hvitt fensterglas af mycket god beskaffenhet och vid det sednare egentligen buteljer. För år 1850 beräknades tillverkningsvärdet vid Bromö till 81,781 R:dr och vid Årnäs till 36,318 R:dr Banko.

Följande pappersbruk drifvas:

Cathrinefors på Mariestads område med 19 arbetare och 6,140 R:dr tillverkningsvärde.				
Åckleby i Wadsbo härad	6	»	»	2,000 »
Kummeltorp i Kåkind's dito	7	»	»	2,250 »
och Bälteberga i Wartsöta dito	12	»	»	4,000 »

§ 5.

Binäringar.

Å den egentliga slättbygden förekomma icke några sådana af betydning. Inom en del af Wadsbo och Kåkind's härader utgör linets förädling en ej obetydlig binäring. Med anledning deraf, och uppå Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes underdåniga framställning, täcktes Eders Kongl. Maj:t under den 16 November 1849 i nåder bevilja ett anslag af 1,000 R:dr Banko att af Hushållnings-Sällskapet disponeras till åtgärder för linodlingens befrämjande och beredande af undervisning uti dubbelspinnings-metoden; men som sådana åtgärder icke af Sällskapet vidtogos inom den därför af Eders Kongl. Maj:t bestämda termin, förföll samma anslag.

Vid Lugnås och Kinnekulle i Kinne härad, Timmersdahla och Katorp i Wadsbo härad, Mösseberg i Wilske härad samt Halle- och Hunneberg i Åse härad, lemna dervarande stenbrott tillfälle till arbetsförtjenst. Vid Lugnås brytas kvarnstenar, hvilka äro af utmärkt god beskaffenhet och afsättas till flere delar af riket. Försäljningen, som synes vara i tilltagande, kan beräknas till omkring 600 stycken årligen, som på stället betalas med cirka 30,000 R:dr. Brytningen af slipstenar vid Timmersdahla har numera högst betydligt aftagit, så att endast ringa kvantiteter deraf afyttras. Deremot bearbetas slipstenar vid Katorps by i Böja socken, hvarifrån omkring 150 stycken årligen försäljas. Vid Kinnekulle är stenbrytningen högst betydlig och derifrån afsändes till flere orter sten till hamnbyggnader, trappor, trottoirer, kakelugnsplaner, brunnskar, skorstenar m. m. och auses försäljningen uppgå till omkring 50,000 R:dr årligen. På öfrige ställena brytes egentligen blott kalksten, som, dels bränd och dels obränd, försäljes både inom och utom Länet. På kalksten finnes outtömlig tillgång i flera trakter af Länet, och genom lättade kommunikationer skulle tillfälle till högst betydlig afsättning derå kunna beredas.

Fisket utgör egentligen icke någon näringsgren för andra, än inbyggarna på Thorsö och Kållandsö.

Uti skogsbygden idkar allmogen kolning och tjärubränniug, äfvensom slöjdning i vissa trakter såsom binäring förekommer. Sålunda tillverkas inom Slättängs och en del af Dimbo tingslag åker- och kôrredskap samt laggkärl och husgeråd, hvilka å slättbygden afsättas. Äfven i Hofva tingslag förekomma sådana tillverkningar.

Landtmanna-produkterne afsättas hufvudsakligen, dels å torgdagarne i städerna och dels å de inom Länet tillätne 25 stads- och 18 landtmarknader. Särdeles är spanmålshandeln betydlig i Lidköping, hvarest vissa årstider flere tusende tunnor spanmål kunna på en gång vara torgförde. I Hofva by hållles äfven numera försäljning af landtmannavaror en dag i veckan, hvarvid ganska betydlig tillförsel, med god afsättning, äger rum.

Antalet landthandlande, som hålla öppen bod i öfverensstämmelse med Eders Kongl. Maj:ts nådiga Handels-Ordning af den 22 December 1846, utgjorde år 1850:

Uti Wadsbo fögderi	Uti	44.
» Höjentorps d:o	ingen.	
» Wartofta d:o	2.	
» Skara d:o	1.	
» Leckö d:o	12.	

Ansökningar om nya handelsrättigheter inkomma årligen. Något bestämdt omdöme om verkan af den medgifne landthandeln anser jag ännu icke kunna med säkerhet afgifvas. Dertill fordras, efter min tanka, någon längre erfarenhet, än hittills kunnat vinnas, helst det är lätt förklarligt att, då en dylik, förut saknad, rättighet först medgifves, den, till en början, icke alltid begagnas med nödig beräkning, äfvensom missbruk kunna inträffa, som dels erfordra vederbörande myndigheters laga åtgärder och dels torde annorledes, efter hand, försvinna.

Följande handtverkare voro år 1850 på landtbyggen skattskrifne:

Färgare	1,	biträden	2,	Summa	3.
Garfvare	17	»	11	»	28.
Skomakare	83	»	29	»	112.
Skräddare	76	»	33	»	109.
Smeder	76	»	—	»	76.
Snickare	10	»	1	»	11.
Glasmästare	5	»	—	»	5.
Urmakare	3	»	—	»	3.
Guldsmed	1	»	—	»	1.

Murmästare	11, biträden	—	Summa	11.
Målare	8	»	—	» 8.
Sadelmakare	3	»	—	» 3.

Derförutan finnes i Länet ett vida större antal personer, hvilka idka vissa af nämnde handtverk såsom binäring, utan att vara i sådan egenskap skattskrifne.

Sjöfart idkas af landtmän med 46 fartyg af tills. 1,004 lästers drägtighet.

De af allmogen, som äro boende i närheten af de större vägarne, hafva ej obetydlig biförtjenst genom försling af de stora partier köpmansgods, som, särdeles ifrån Götbeborg och fabriksorterne i Elfsborgs Län, under den tid, seglationen är hämmad, föras igenom Länet till öfre delarne af riket. Den egentliga behållningen blifver dock, när allt rätt beräknas, icke synnerligen stor.

§ 6.

Politisk Författning.

Hemmantalet i Länet utgör, enligt tabellen: förmedlade mantal, deraf:

Krono	688 $\frac{239}{320}$
Skatte	2,152 $\frac{90}{120}$
Frälse	1,861 $\frac{11}{16}$
	<u>4,702$\frac{1}{2}$.</u>

Statens och allmänna inrättingars egendomar inom Länet utgjorde år 1850 följande, med nedannämnde disposition:

	Lägenheter.	Mantal.	
		Boställen.	Öfrige.
Utarrenderade för statsverkets räkning	5	—	27 $\frac{1}{3}$
Till särskilda behof disponerade:			
Under 2:a Hufvudtiteln	—	4 $\frac{1}{2}$	—
» 4:e d:o	11	188 $\frac{1}{3}$	—
» 6:e d:o	1	26 $\frac{1}{3}$	—
» 7:e d:o	13	6 $\frac{1}{3}$	8 $\frac{1}{3}$
» 8:e d:o	33	214 $\frac{1}{15}$	17 $\frac{1}{3}$
» 9:e d:o	—	—	14 $\frac{11}{12}$
Summa	63	440	67 $\frac{21}{32}$

Genom skattläggning af 34 lägenheter har, under den tid förevarande berättelse omfattar, en tillökning i hemmantalet uppkommit af 1 $\frac{23}{32}$ mantal, hvarjemte 32 lägenheter blifvit skattlagde utan hemmantal.

10 $\frac{1}{2}$ mantal krono och 9 krono-lägenheter utan hemmantal hafva, under nyssnämnde tid, blifvit köpta till skatte.

Under samma tid hafva 22 mål, angående bestämmande af afgäld för afsondrade lägenheter, blifvit hos Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande anhängiggjorda och till slut befordrade.

1 vadmals-stamp, 10 sågar, 6 nya qvarnar och 5 nya stenpar i äldre qvarnar hafva tillkommit, hvarjemte tillstånd meddelats till fortfarande begagnande af 15 förut befintlige stenpar.

Kostnaden för rustning och rotering anses årligen utgöra för hvarje nummer: Vid Lif-Regementets Husar-Corps, utan afdrag för rusthålls- och augments-räntor . . . . . 179 R:dr

men om nämnde räntor afdragas . . . . . 118 »

» Westgötha regemente, efter afdrag för rusthålls-ochaugments-räntor 55 »

» Skaraborgs do . . . . . 51 »

Knekte-rotefrielhets-medel hafva utgått:

År 1848.	År 1849.	År 1850.
af 33 $\frac{3}{16}$ mantal	af 34 $\frac{3}{16}$ mantal	af 35 $\frac{3}{16}$ mantal
och 62 lägenheter	och 62 lägenheter	och 63 lägenheter
med 937 R:dr 46 sk. 3 rst.	med 949 R:dr 33 sk. 6 rst.	med 965 R:dr 12 sk. 5 rst.

Enligt tabellerne äro såsom årliga statsbidrag beräknade:

	På Landet.			I Städerna.			Summa.		
	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.	R:dr	sk.	rst.
Ständige räntor	272,734:	23.	1.	4,701:	20.	6.	274,435:	43.	7.
Arrende-medel	12,485:	25.	10.	—	—	—	12,485:	25.	10.
Bevillningen	106,527:	9.	11.	12,144:	25.	3.	118,671:	35.	2.
Krigsrustningsmedel	12,132:	7.	3.	4,683:	34.	7.	13,815:	41.	10.
Rustning och rotering	172,850:	36.	10.	436:	39.	6.	173,287:	28.	4.
Klersiets underhåll	134,400:	27.	7.	3,157:	31.	8.	137,558:	11.	3.
Folkskole-afgift	24,834:	13.	—	905:	22.	—	22,739:	35.	—
Fattigförsörjning	28,737:	24.	1.	5,112:	6.	1.	33,849:	30.	2.
Skjutsning	24,155:	1.	8.	633:	16.	—	24,788:	17.	8.
Väghållning	43,702:	8.	—	5,430:	—	—	49,132:	8.	—
Diverse onera	41,094:	41.	3.	7,231:	33.	4.	48,323:	26.	7.
Kostnaden för städernes styrelse	—	—	—	6,762:	2.	—	6,762:	2.	—
Summa	870,654:	26.	6.	45,198:	38.	11.	945,850:	17.	5.

Sammanlagde kronouppbörden har, enligt magistraternes och kronofogdarnes afgifne redogörelser, uppgått till följande belopp:

År 1848: 521,685 R:dr 3 sk. 2 rst. År 1849: 540,892 R:dr 30 sk. och år 1850: 568,682 R:dr 31 sk. 7 rst. Banko.

Hvaraf, såsom beroende på pantförsäljning, handräckning m. m. måst balanceras:

År 1848: 4,807 R:dr 23 sk. 11 rst. År 1849: 2,945 R:dr 27 sk. 8 rst. och år 1850: 4,914 R:dr 47 sk. 7 rst. Banko.

I afseende å allmänna onera auser jag mig särskildt böra i underdånighet afgifva följande upplysningar:

1:o Väghållningen är inom detta Län särdeles betungande, i anseende till den betydliga mängd vägar, som der förefinnas, hvartill inom vissa delar af Länet, eller den egentliga slätbygden, kommer bristen på godt väggrus. Uti åtskilliga trakter äro derföre vägarne icke alltid i fullgodt skick, hvartill ock mycket bidragit, dels att dikning icke blifvit efter behof verkställd och vidmakthållen, dels ock att väglagningen i allmänhet försiggått vid mindre lämplig årstid. Åtgerder för att söka få sistnämnde förhållande ändradt skola blifva vidtagne och för öfrigt är det att förvänta att, genom väghållarnes omsorger och kronobetjeningens behöriga tillsyn, förbättring, der sådan fordras, skall i möjligaste mätto varda tillvägabragt.

2:o Krono-brefbäringen: I följd af Eders Kongl. Maj:ts nådiga cirkulärbref af den 30 November 1849 äro nödige åtgerder vidtagne för åstadkommande af dermed öfverensstämmande förändrad reglering. För detta ärende, som icke kunnat bringas till slut inom den period, som förevarande berättelse omfattar, kommer att uti näst afgifvande berättelse vidare redovisas.

3:o Skjutsningsbestyret har, sedan de, i följd af Eders Kongl. Maj:ts nådiga cirkulär af den 2 Augusti 1844, först uppgjorde entreprenader den 1 Juni 1850 tilländagått, blifvit på ny entreprenad ifrån sistnämnde tid upplåtet uti städerna Mariestad, Skarø, Sköfde, Hjo och Fahlköping samt vid 57 landtgästgifverier. Således vid 12 flera af de seduare, än vid föregående entreprenaden. Vid några landtgästgifverier hafva entreprenader sedermera ytterligare tillkommit och sådana äro nu gällande vid de fleste gästgifvaregårdarne inom Länet. Vid några gästgifverier har skjutsningsbestyret blifvit af entreprenör öfvertaget endast emot den högre skjutslegan och utan något bidrag af de skjutsningskyldige. Vid de öfrige har bidraget varit högst olika och omvexlat ifrån 30 sk. 8 rst. ända till 36 R:dr Banko per mantal. Denna jemförelse visar, huru ytterst ojemnt tyngden af skjutsningsbesväret hvilat på särskilda hemman så

länge detsamma måste vara beroende af deras indelning uti olika skjutslag, samt således af skjutslagens storlek och den mer eller mindre starka skjutsningen vid de gästgifvaregårdar, till hvilka de äro anslagne. Sådant har dock icke kunnat undvikas, så länge skjutsningsbestyret skolat af jordägarne sjelfve bestridas; men om entreprenader allmänt införas och nämnde onus kommer att genom kontanta afgifter afbördas, möter intet hinder, att dessa lika fördelas å alla skjutsnings-skyldige hemman inom Länet. På sådant sätt vunnas den rättvisa, som det, efter min tanka, är viktigt att, i möjligaste måtto, åstadkomma i afseende å alla skattebördors utgörande, att enahanda onus icke må betunga den ena mera än den andra. Genom en jemnare fördelning blifva de ock mindre tryckande och utgöras utan det missnöje, som ett motsatt förhållande vanligen framkallar. I afseende å ett dylikt onus, som det förevarande, synes ock en så beskaffad åtgerd så mycket mindre böra möta någon betänklighet, som fråga icke är om ändring uti af ålder bestämda skatter, som till visst belopp äro vid hvarje hemman fästade, utan om nödig jemnkning uti ett besvär, som under den förflutna tiden betydligt förändrats och äfven, om det skulle utgöras, såsom hittills, vore underkastadt väsendtliga omvexlingar, allt efter skiftningarne uti kommunikationerne och rörelsens riktning. Det bör ej heller förbises, att då, i följd af entreprenader, skjutsnings-skyldigheten fullgöres genom kontant afgift, giltigt skäl icke förefinnes, att sådana hemman, hvilka, eburu skjutsnings-skyldighet underkastade, likväl, i anseende till sitt läge, icke kunnat till utgörande af sådan vid något gästgifveri indelas, skola vara ifrån dylik afgift befriade.

Hvad särskildt beträffar fångskjutsen, så hafva, till underdånig åtlydnad af Eders Kongl. Majts nådiga bref af den 27 April 1849, entreprenadauktioner blifvit hållne, utan att syftmålet dermed vunnits, utom i Skara, der anbud erhöles på forslingen af en arrestant efter en häst emot 24 sk. per mil och i förhållande dertill för flera hästar. Sedermera hafva dock samtliga läns-männen, på Eders Kongl. Majts Befallningshafvandes uppmaning, åtagit sig att för forsling till länshäktet af en försvarslös eller bötesdömd person endast beräkna skjuts efter en häst å 24 sk. Banko milen för fram- och återresan, hvarigenom ej obetydlig besparing vinnas: och har derjemte entreprenad för 5 år blifvit afslutad om forsling af arrestanter ifrån länshäktet till alla inom 3 mil belägna gästgifvaregårdar samt ransaknings- och afstraffnings-ställen, äfvensom åter till länshäktet, emot 14 sk. 6 rst. Banko milen per häst.

Polisen inom Länet handhafves i städerne af deras magistrater och stads-fiskaler samt på landet af 5 kronofogdar, af hvilka 1 är af expeditions-krono-

fogde biträdd, 26 länsmän och 1 landsfiskal, biträdde af fjerdingmän, sockne-nämnder, tillsyningsmän å försvarslöse och inom byelagen valde ordningsmän.

Uti Länet finnas 4 provincial-läkare, stationerade en i hvardera af städerna Mariestad, Lidköping, Hjo och Fahlköping. Flere af de uti Länet förlagde regementens läkare deltaga äfven uti helsövärdnen. Examinerade barnmorskor voro år 1850: 18 bosatte i städerna och 7 på landet. Af de förra äro åtskillige antagne äfven för socknar på landet. I detta afseende råder således en märklig brist på landsbyggden. Sedan Sundhets-Kollegii uppmärksamhet blifvit derpå fästad, blifva, enligt Kollegii begäran, menigheterna uppmånade att, der barnmorskor saknas, vidtaga erforderlige åtgärder för sådanas erhållande.

Lazarett och kurhus för Länet finnes uti Mariestad och har denna sjukvårdsanstalt en både rymlig och vacker lokal, säkerligen en af de bättre i riket. Den är beräknad för 78 sängar; men i händelse af behof kunna dock flera inrymmas. Der vårdade patienters antal har utgjort år 1848: 310, år 1849: 308 och år 1850: 387. Den tillökning, som sistnämnde år visat sig, har sannolikt varit en följd deraf, att legosängs-afgiften då blifvit nedsatt till det låga beloppet af 5 sk. 4 rst. Banko. Den var föregående året minskad, ifrån 10 sk. 8 rst. till 6 sk. 8 rst. Kurhusafgiften, som år 1849 utgjorde 3 sk., höjdes deremot samma år till 4 sk., hvarvid den sedermera bibehållits. Då nämnde lazarett, som är det enda inom Länet, svårligen kan begagnas af sjuka ifrån de aflägsnare trakterna, har jag ansett behöfvat påkalla tillvägabringandet af ett särskildt, mindre lazarett uti södra delen af Länet. Sedan detta års pröfnings-komité, hvars tankar jag, med afseende å den åt komitén öfverlemnade befattning att bestämma kurhus-afgiften, härom inhemtat, enhälligt yttrat den åsigt att den af mig ifrågakämda åtgärden vore af verkligt behof påkallad, komma Länets invånare att i behörig ordning häröfver höras.

Förhållandet med de uti Länet befintlige sockne-magasiner var vid 1850 års slut följande:

	Tillgångar:				
	Kontant.			Spanmål.	
	R.dr	s.	r.	T.r	kp.
I Wadsbo fögderi 27 st. med	3,256	41	6	3,109	22
I Höjentorps dito 32 » »	1,651	22	3	2,810	7½
I Skara dito 30 » »	564	32	11	2,085	11½
I Wartofta dito 20 » »	2,247	—	—	3,477	16
I Leckö dito 21 » »	1,012	27	4	2,261	3¼
Summa 130 st. med	8,732	28	—	13,744	24½

Att

Att uti ett så stort Län, som Skaraborgs, med en folkmängd af nära 200,000 personer, dessa tillgångar äro alltför otillräckliga hjälpmedel, i händelse af någon större missväxt, är påtagligt. Dertill kommer den omständigheten, att de vanligen utlånas vartiden, för att återbetalas efter skörden och att således, om denna slår felt, då låntagarne hafva svårighet att fullgöra sina förbindelser, tillfalle saknas att lemna ens de mindre understöd, som, vid nämnde händelser, annars kunde ifrån magasinerna påräknas.

Länets brandstods-bolag åtnjuter fortfarande ett välförtjent förtroende och de fleste hemmans-åbyggnader äro jemte gröda och lösören der försäkrade. Då år 1847 försäkringssumman utgjorde 20,022,370 R:dr och ansvarighetsbeloppet 20,924,070 R:dr, uppgingo år 1850 den forra till 22,708,840 och det sednare till 23,409,620 R:dr. Brandskade-ersättningarna och omkostnaderne, de sednare uppgående till omkring 3,300 R:dr årligen, hafva utgjort:

År 1848: 14,488 R:dr 46 sk. 8 rst. som uttaxerats med 3 sk. 2 rst. för hvarje 100
 » 1849: 26,303 » 40 » — » » » » 5 » 8 » } R:dr ansva-
 » 1850: 24,124 » 29 » 2 » » » » » 4 » 11 » } righetsbelopp.

Städernes invånare hafva i allmänhet sina lösören försäkrade uti det, för sådant ändamål, för rikets samtliga städer inrättade bolag. Enligt vunnem upplysning var förhållandet år 1850 följande:

	Försäkrings- Summa.		Afgiften år 1850.						
			Årsafgift.			Tillskott för år 1849.			
	R:dr	s.	r.	R:dr	s.	r.	R:dr	s.	r.
Mariestad	273,990	—	—	1,037	31	7	1,268	3	10
Skara	162,180	—	—	609	40	—	723	32	4
Lidköping	499,050	—	—	1,388	7	—	3,062	9	2
Skövde	76,600	—	—	268	26	—	362	14	10
Hjo	65,650	—	—	256	22	—	310	22	5
Fahlköping	66,600	—	—	225	—	—	314	46	4
Summa	1,144,070	—	—	3,785	30	7	6,041	32	11

Enligt sednaste berättelsen utgjorde försäkringssumman 1,059,960 R:dr och den har således intill 1850 års slut blifvit ökad med 84,110 R:dr.

Penningrörelsen inom Länet har haft betydlig lättnad deraf, att Örebro privatbank håller afdelningskontor i Mariestad och kommissionärs-expedition i Lidköping. Under inoevarande år har ett bolag bildat sig för en Filialbank inom Länet, hvarå oktroj jemväl blifvit af Eders Kongl. Majt i nåder utfärdad. För denna inrättning kommer således vidare att redogöras uti näst afgifvande berättelse.

Med de lagsökningar för fordringar, som hos Eders Kongl. Majts Befallningshafvande blifvit anställda, har förhållandet varit följande:

	År 1848.	År 1849.	År 1850.
Anhängiggjorda mål	3,173	3,722	5,655
Antal afgjorda d:o	1,264	1,627	3,297
Fastställda belopp	108,389 R:dr.	157,343 R:dr.	195,250 R:dr.

Enligt hvad sednaste berättelsen utvisade, hade lagsökningsärendena hos Eders Kongl. Majts Befallningshafvande under de 2:ne åren näst före ofvannämnde period betydligt aftagit, så att, år 1847, de anhängiggjorda målen endast uppgingo till 2,597 och de afgjorda till 955, uti hvilka 124,990 R:dr blifvit till betalning fastställda. Sedan den tiden hafva de således visat en tillväxt, som år 1850 varit högst betydlig. Förlidet år visade sig väl afven någon tillökning utöfver föregående året och i år har sådan förekommit i ännu större mån. Detta förhållande har påtagligen varit en följd af den penningeförlägenhet, som under de sednare åren uppenbarat sig. Då skördarne icke varit ogynsamma och liflig afsättning ägt rum, är svårt att rätt förklara orsaken till detta förhållande, men till någon del torde det härröra af de många och betydliga egendomsköp, hvilka, ofta med nog långt utsträckt beräkning på krediten, inträffade under de nästföregående åren, då penninge-tillgången var ymrig. Det hör emedlertid anmärkas, att högst få exekutiva försäljningar af fast egendom och endast af mindre betydenhet under den sednare tiden förekommit.

§ 2.

Städer.

1:o. *Mariestad* med vacker belägenhet vid Tidaelfvens utlopp i en vik af *Wenern*. Denna vik bildar framför staden en större reld, som på norra sidan skyddas af den en half mil från staden belägna ön *Thorsö*. Närmast staden är nämnde vik så grund att, om ej vattenhöjden är ovanligt stor, endast

mindre fartyg kunna inlöpa, hvadan ock, i saknad af hamn, staden, oakadt sitt särdeles gynsamma läge och med de tillfällen till betydlig tillförsel, som det omgifvande, hördiga Wadsbo härad kunde bereda, hittills varit urståndsatt att bedrifva någon betydligare handel. Detta förhållande skall dock sannolikt väsentligen förändras, sedan, genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga välvilja att för hamnbyggnad bevilja ett betydligt anslag af allmänna medel, denna anläggning snart blifver fullbordad.

Staden innehåller 118 tomter med tillhörande 605 tunnland åker och äng samt 1,069 tunnland skog. Invånarnes antal utgjorde år 1850, på sätt i det föregående är uppgifvet, 1,976 personer, eller 185 mera än år 1847. Uti staden funnos förstnämnde år 24 handlande med 17 biträden samt 50 handtverkare med 54 gesäller och 52 lärlingar eller andre biträden, hvarjemte 6 personer idkade handtverk såsom personligt försörjningsmedel. Stadens fartyg voro endast 6 af tillhopa 163 lästers dräglighet.

Stadens drätsel besörjes numera af en särskild drätselkammare, för hvilken reglemente den 23 Mars 1849 blifvit af Eders Kongl. Maj:t i nåder fastställt.

Stadens fattigvård fortfar att vara lika väl ordnad och handhafd, som uti sednast afgifne berättelsen finnes omförmäld, och stadens invånare vidkännas villigt för densamma ej obetydliga uppoffringar, och utgjorde utgifterne derför år 1850: 2,426 R:dr 19 sk. 1 rst. För den uti staden befintliga välgörehetsanstalt, som af numera aflidne rådmannen Flyberg blifvit stiftad, är i det föregående underdånigst redogjordt.

Uti staden finnes en flickskola, som grundades genom gåfva af Mamsell Beata Bruhn till ett belopp af 1,000 R:dr r:gs, och öppnades år 1845. Fonden har sedermera, genom välvilliga bidrag, blifvit förökad, så att vid 1850 års slut utgjorde den 2,051 R:dr 27 sk. 9 rst. Banko.

2:o *Lidköping*, hvars folkmängd vid 1850 års slut utgjorde 2,378 personer, deraf voro 39 handlande med 58 biträden, 91 handtverkare med 51 gesäller och 85 lärlingar, 3 fabriksidkare och 4 månglerskor. Uti staden funnos nämnde år en klädes- och ylleväfnads-fabrik, en snusfabrik och en vagnfabrik. De 2:ne förstnämndes tillverkningsvärde utgjorde samma år 37,947 R:dr 4 sk. Banko.

Staden utgöres af 2:ne genom Lida-ån åtskiljde delar, af hvilka den ena kallas gamla och den andra nya staden. Den förra är anlagd redan på 1400-talet och den sednare år 1672. Gamla staden afbrann till största delen år 1849, men är nu under bebyggande, efter en af Eders Kongl. Maj:t i nåder

fastställd ny plan. Till staden höra 874 tunnland odlad jord och omkring 1,200 tunnland utmark, till större delen skogbeväxt.

Uti staden drifves en särdeles betydlig spanmålshandel och dess höstmarknad är af sådan anledning tåtrikt besökt af personer ifrån olika delar af riket, hvilka der verkställa uppköp. Staden hade år 1850: 13 fartyg af 332½ lästers dräktighet.

I staden finnes en barnhusinrättning, som åtnjuter 103 tunnor 18 kappor kronotionde jemte kollektur i Läckö fögderi. Af denna stiftelse underhållas fattiga barn till dess de uppnått 16 års ålder.

3:o *Skara* med 1,845 invånare. Stadens bestånd är till stor del beroende af dervarande läroverk. Någon annan handel bedrifves egentligen icke, än som afser stadens och närmast omgifvande ortens behof. År 1850 funnos der 16 handlande med 13 biträden samt 44 handverkare med 9 gesäller och 11 lärlingar. Staden innehåller 110¼ tomtor, af hvilka år 1850 11 voro obebyggde, samt har 1,226 tunnland åker och äng jemte 1,683 tunnland utmark. Här af äger borgerskapet endast en ringare del. Fattigvården är mycket betungande, enär fattigpersonalen beräknas till omkring 60 personer eller ungefärligen $\frac{1}{18}$ -del af antalet mantalsskrifne personer. Domkyrkan kan, af till densamma anslagen kronotionde, efter afdrag af hvad kyrkobetjeningen åtnjuter, påräkna en årlig inkomst af cirka 1,800 R:dr. Denna kyrkas iståndsättande, hvarom i sednaste berättelsen omförmäles, har äfven fortgått under och efter den tiden, som förevarande berättelse omfattar, och är nu till större delen fullbordad.

4:o *Sköfde*, som år 1850 hade 843 invånare. Den är indelad uti 66 tomtor och har för öfrigt 871 tunnland åker och äng samt 549 tunnland utmark. Staden har i sednare tider, genom torgs och gators stensättning samt verkställda husbyggnader och reparationer, blifvit till det yttre mycket förbättrad och rörelsen derstädes synes äfven vara i tilltagande. Nyssnämnde år funnos i staden 12 handlande med 11 biträden samt 20 handverkare med 14 gesäller och 17 lärlingar.

5:o *Hjo*, hvars folkmängd år 1850 utgjorde 874. Staden har 79 tomtor jemte 910 tunnland åker och äng samt 624 tunnland utmark. Vid nämnde tid funnos i staden 16 handlande med 9 biträden samt 32 handverkare med 21 gesäller och 44 lärlingar. I följd af den lättnad i kommunikationen, som uppkommit genom de ångfartyg, som under resor på Wetterns anlöpa staden, har rörelsen derstädes visat sig vara i tillväxt och skall säkert betydligt tilltaga när den nu pågående hamnbyggnaden blifver fullbordad.

6:o *Fahlköping*, med en folkmängd af 688 personer, hade år 1850: 9 handlande med 22 biträden samt 7 handtverkare med 7 arbetare. Staden har betydliga jordägor, bestående af 1,274 tunnland åker och äng, hvilken sistnämnde till större delen är odlad samt 262 tunnland skogs- och betesmark. Till staden införas stora spanmålskvantiteter ifrån den angränsande, bördiga slättbygden, af hvilka en stor del afyttras till *Elfsborgs Län*.

Städernas bevilning af handel och annan borgerlig rörelse utgjorde år 1850:

Uti <i>Mariestad</i>	1,283	R:dr	15	sk.
» <i>Lidköping</i>	1,654	»	43	»
» <i>Skara</i>	694	»	24	»
» <i>Sköfde</i>	404	»	32	»
» <i>Hjo</i>	303	»	24	»
» <i>Fahlköping</i>	576	»	—	»

I afseende härå gäller samma anmärkning, som är framställd uti sednaste berättelsen, eller att berörde afgifter icke synas stå i rättvist förhållande till städernas olika rörelse, hvilket är särdeles märkbart vid jämförelse emellan *Lidköping* och de öfrige. Sednast församlade *pröfnings-komité* bemödade sig likväl att häruti bereda någon jämnkning.

Marieholm, i *Skaraborgs Läns landskansli* den 30 December 1852.

A. P. SANDSTRÖMER.

J. O. Hedenstierna.

C. J. Sundberg.

